

Дядькові спадкоємці

Наталя Околітенко

Віктора ніхто не викликав на похорон дядька, і коротенький лист, схожий на доповідну записку, був для нього тяжкою несподіванкою: "Як ти вже знаєш, Геннадій Федорович помер, і 17.III його поховано. Запрошую тебе на 5-6 квітня приїхати до нас у питанні спадку".

"Як ти вже знаєш..."

Від записки двоюрідного брата Олександра війнуло крижаним холодом, й те відчуття було таким прикритим, що на якийсь час притлумило навіть біль втрати. Дивно, бо Віктор давно вже не мав на Олександра ні гніву, ні образи — не міг позбутися тільки жалю, що не вдалося на все життя зберегти любов і ніжність, запаси яких у дитинстві здавались невичерпними.

"Чи ж усім було що зберігати? — подумав Віктор, розгладжуючи на колінах аркуш цупкого, блискучого паперу з дрібненькими низочками слів. — Хіба ти знаєш, що чаїлося в чужій душі? Що, власне, сталося? Одного дня Олександр дав мені зрозуміти, що не хоче підтримувати зі мною стосунки — так собі, без видимої причини, мабуть, я був для нього не досить цікавим. Як кажуть у таких випадках, бог йому суддя".

— Що ж, їдь, — мовила дружина, коли він показав їй листа. — Кривдно, звичайно, що тобі не повідомили про похорон, але, гадаю, це не причина, щоб не їхати. Хтозна, як їм велося...

— Ти, може, сподіваєшся розбагатіти?

— За кого ти мене маєш?

— Вибач. Жартую...

Поїхати йому хотілося й самому. Побачити, можливо, востаннє будинок дядька Геннадія, мушлі й колекції метеликів у його кабінеті, які в дитинстві так бентежили уяву; зустрітись з двоюрідними сестрами та братом. Як же не до ладу склалися між ними стосунки, а так колись дружили, такі щасливі були вкупі... Все Олександр. "А може, щось і з'ясується, може, дійдемо згоди хоч тепер? Ні, треба їхати".

Спогади про дядька Геннадія перейняли його в електричці, яка тепер ходила від районного містечка до селища, й були вони знову ж таки чомусь не сумні, як належало, а світлі та безжурні — до непристойності безжурні для людини, котра, не попрощавшись з померлим, збирається ділити спадок. З чого б то, чоловіче? Таке відчував лише в дитинстві, коли автобусом чи попутною машиною добирався до дядька Гени на канікули. То ж у дитинстві, а зараз до чого такі настрої? Коли дорослим знаходиш загублену колись улюблену іграшку — м'ячик чи дзигу, — то це не означає, що нею пристойно бавитись. На все свій час.

"А чого там соромитись! — раптом збунтувався проти власної ніяковості Віктор. — Дядько Геннадій був сонцем нашого дитинства, добрим чарівником, що прагнув обдарувати радістю дітей, які лишились без батьків. Він — у меніг доки я живий, він

також житиме й зігріватиме своєю добротою. Чого соромитись? Дядько Геннадій— це наша радість, й іншим він не може бути в моїй пам'яті. Хотів би я, щоб по мені лишився такий слід... Одне справді погано — мало ми знали останніми роками. Все Олександр..."

У домі дядька Гени, що за тодішніми людськими статками здавався палацом (аж п'ять кімнат з верандою), їх збиралося четверо: "природжена балерина" Олечка, мовчазна й вже тоді надміру велика Оксана, розважливий, як і годилося найстаршому, Олександр та він, Віктор, — маленький селючок, що приїздив із полотняною торбиною, куди мати спакувала таку-сяку вдягачку. "Ти ж сам за собою стеж, не допускай, щоб тітка Гелена для тебе прала, вона й так..." — шепотіла палко.

І як же весело було їм гасати по луках, що починалися зразу за будинком, поратись у городі, спати покотом на старому килимі, вистеленому смугастими ряденцями...

Та найкраще було прокинутись від дотику тоненького промінчика до щок — пробивався у вічко, просвердлене в ставнях, які неодмінно затуляли на ніч, — і босоніж, у самих трусиках прослизнути до дядькового кабінету. й зачaitися в кутку.

Помітивши малого зухвальця, дядько грізно гудів:

— Ти чого вдерся без дозволу, такий-сякий?

А очі в дядька Геннадія сміялися, та й все обличчя промовляло, що його тішить мовчазний захват племінника. Ще б пак! З власного досвіду Вітько знав, що розділена любов до чогось стає вдвічі солодшою, а в тому, що дядько любив таємничу свою роботу, він сумніву не мав.

Та й взагалі, вони чудово розуміли один одного. Це Віктор відчував з того, що дядько частенько брав його до себе на руки і, притулившись щокою, казав: "Ех, хлопче, які є на світі розкішні речі! В Таджикистані, уяви собі, живуть смагляві й чорноокі люди, а в самих Памірських горах — із синіми чи зеленими очима. Чому? Еге ж цікаво? Блакитноокі живуть і в Тибеті, німці твердять, що то нащадки аріїв, а наш Вавілов... Та вже ж про аріїв — то вигадки, шкідливі вигадки, бо блакитні очі дає рецесивний ген, відкинутий на периферію. Ох, хлопче, що я тобі кажу? Воно ж ще не для тебе. І потім — кому те все тепер потрібне? Біда, біда..."

І справді, навіщо він це розповідав десятилітньому хлопчині — він, антропогенетик І мандрівник, якого в часи лисенківщини змусили зректися своїх наукових робіт? Був надто самотній віч-на-віч із зрадою самого себе та ностальгією по життю, яке безнадійно втратив після горезвісної сесії ВАСГНІЛ? Чи прагнув знайти наступника, бо вірив, що колись генетика вийде з глухого кута, куди її загнали темні душі?

"О, це несправедливо і неправильно, що дядько обрав саме Олександра і врешті на ньому зосередився, — думав Віктор. — Він не був ні кмітливішим, ні розумнішим за мене, а просто старшим. На цілих два роки, й вже тоді добре знав, чого хотів... шкода, що дядько Гена не здогадався, чого насправді хотів уже тоді мій брат у перших. Він би не торував йому такі фанатично дорогу до науки. Що вони мали спільного?" Бо дядько Гена був не такий, як усі. У нього в кабінеті замість дверей висіло барвисте запинало з яскравими асиметричними візерунками, замість меблів уздовж, стін дерев'яні стелажі,

де містились мушлі та гілочки коралів; на стінах — колекції засушених метеликів. За барвистим запиналом ховався світ, зовсім не схожий на той, у якому жили інші люди, й за кожною річчю вгадувалася цікава пригода. Кутасті райдужні візерунки були скрізь: на плетених кошиках, де зберігалось різне потрібне дядькові приладдя, на маленьких вовняних килимчиках, просто на аркушах паперу — їх дядько, замислившись, і сам не помічав, як розмальовував.

— Це індіанські орнаменти, — пояснював він. — Ними розцяцьковують побутові речі тільки в одному місці на землі — в глибинах Анд. Там ростуть густі-густи ліси, дуже схожі на ті, що в нас. Я там збирав гриби... і я і б багато дав, аби дізнатися про тамтешній склад ґрунту й взагалі... Ой, хлопче, мене туди вже ніколи не пустять. Довіри я не заслуговую...

— Це там, де блакитноокі люди? — спитав Віктор.

— А звідки ти знаєш? Я особисто не бачив блакитнооких, а шукав... Чув про таких, було!

— Гори — то й люди з блакитними очима. Як на Памірі.

— Ти вмієш, малий, робити логічні висновки. Це добре.

Одного разу, прослизнувши своїм звичаєм у куток; поміж канапою і книжковою полицкою, Віктор побачив на підвіконні маленький слоїк із темним порошком, закритий корком, і поряд склянку, до половини наповнену якоюсь рідиною рожево-брунатного кольору. Сидячи спиною до входу, дядько читав і, здається, справді не помітив племінника; Вітько понюхав рідину — вона ледь пахла чаєм, потім зробив обережний ковток. Смаку неї відчув ніякого.

А вночі на нього наринули сліпучо-яскраві барви, що злились в асиметричні візерунки; дядькове запинало гойдалося перед очима, і світ, що вгадувався за ним, був сповнений пекучих таємниць.

— Що з тобою? — спитав дядько вранці, коли Вікторова рука ніби сама собою почала малювати орнаменти, які ще й досі плинули в нього перед очима. — Звідки це в тебе?

Він не боявся дядька, а тому спокійно розповів йому, що скуштував рідини із склянки, яка стояла в кабінеті на підвіконні.

— Ніколи цього не роби! У таких склянках буває страшна отрута! Та вже коли так сталося, то малюй, хлопче, малюй... Виходить, і ти бачиш те ж саме, що й я? А що, цього й слід було чекати, це ж ті візерунки, які на індіанських виробах. Вони маряться людям, котрі скуштували напою з гриба акатава. Люди різні, а бачать одне й те саме... хіба ж не цікаво? Чому так? Ех, хлопче, підтяли мені крила... Може, тобі щось вдасться?

Ні, дядько таки ж у ньому, у Вікторові, бачив спадкоємця, чому ж обрав Олександра?

А над чим тут, власне, сушити голову? Все аж надто просто.

Після смерті вродливої і доброї тітки Гелени у домі з'явилася Раїса — Олекеандрова мати. Вона переставляла меблі, купувала килимові доріжки, добудовувала кухню й варила дядькові Геннадію — а його на той час таки ж добряче вже діймала контузія —

дієтичні киселі. Оксану тітка впрягла в город — здорова дівка, нічого байдики бити, — Олюня не приїхала, а про себе Віктор якось почув:

— Дивуюсь я деяким матерям — ну як зозулі! Підкине свою дитину фактично стороннім людям — і годуй її!

Гаряча хвиля сорому хлюпнула Вікторові в обличчя й ніби збудила з солодкого сну. І справді, чого він тут, яким побитом? Тітки Гелени вже два роки як немає, дядько Геннадій у лікарні: хто йому радий, дитині з бідної сім'ї, де батько пропав безвісти? Що може виправдати його настирливість?

Тільки дружба з Олександром! Звичайно ж, тому буде нудно, коли двоюрідний брат поїде, він його любить і захистить від сварливої матері.

Віктор знайшов Олександра за сарайчиком, той щось майстрував, мугикаючи своїм звичаєм крізь зуби. Якийсь час він ніби й не помічав припишклого брата, потім, ретельно обтерши пилочку, сказав:

— Якось ти обізвав мене дурнем, і я тобі цього ніколи не подарую. Чуєш? Ніколи!

"Обізвав дурнем! Та ж ми були дітьми... Обізвав дурнем!.. А скільки він сам лаяв мене, дошкуляв, бо ж старшим був. То що? Маю все життя на нього сердитись?" — думав Віктор.

Поїхав того ж дня. Дорогою спробував побачитись з дядьком Геннадієм, але до палати його не впустили.

Останні три зупинки до свого села брався пішки — не вистачило грошей на квиток, а їздити зайцем не вмів. "Уже й тоді був добрячим тюхтієм", — підсумував Віктор свої спогади, під'їжджаючи до станції.

Та, що вибігла відчиняти йому хвіртку, колись була дівчинкою Олюнею: Віктор аж вразився, наскільки не змінилась її постать і манера ставити маленькі ступні, ледь їх вивертаючи. Та зблизька побачив, що лице "природженої балерини", як називали колись Олю, змарніло: мабуть, мистецтво далось їй нелегко. Та й не досягла вона в ньому особливих висот, спинившись на партії маленького лебедя.

В колишній їхній дитячій кімнаті, де вони нарешті обійнялись, як належало родичам, Оля зразу виповіла йому свої гризоти:

— Дядько Геннадій, свята душа, залишив мені бічну світлицю, а вони не хочуть, щоб я тут жила! Розумієш, не хочуть! Вони приймають сюди Оксану, бо та доглядатиме їм нутрій та поратиме город, а з мене який зиск? Вимагають, щоб я взяла відкупне, а його ж, Вітечку, зовсім мало. Олександр доклав-таки зусиль, щоб будинок оцінили в мізерну суму, нібито він в аварійному стані й для житла непридатний. Це неправда! Вони ладнаються обкласти його цеглою й добудувати другий поверх, дерево ж бо добряче, дуб, ще вистоїть не один десяток років. Що хочуть, Вітечку, те й роблять, вони тут — удільні князі.

У Віктора від цих майнових пристрастей одразу голова пішла обертом; він вирішив побути трохи в дядьковому кабінеті й тікати звідси подалі від гріха.

— Невже б ти тут жила? Бог з ними...

— Жила б! А що робити? Син же в мене одружився й привів дружину в єдину нашу

кімнатку: що, мені тепер на кухні спати? І так себе шкода, Вітю, ще ж ніби й не зістарилась, хоч зі свого балету давно пішла на пенсію. І потім — тут все мені таке близьке та дороге... А вони не пускають, бо, бачте, в ту мою кімнатку через веранду ходити треба, а веранда вже й не моя. От які люди! Що я провалю їм ту веранду? Знаєш, братику, я ж листа дядькові писала, просила його дозволити пожити біля нього. То він: "Буду щасливий, з радістю!" А Райка— позаторік ще жива була — мене й на поріг не пустила, вигнала з валізами: "Я тут хазяйка, що хочу, те й роблю!" Не знаю вже, як доживав свої останні роки наш дядько Гена...

— Гадаєш, вони й до нього погано ставились?

— Та в них немає ні душі, ні серця!

Аж тепер відчуття безмежного суму перейняло Віктора, і всі дорожні настрої здалися легковажними до безглуздя.

Він пройшов у кабінет дядька Гени. Там не було ні стелажів з мушлями, ні мікроскопа; ні книжок. Не було навіть канапи, на якій полюбляв відпочивати дядько. Нереборку між кімнатами зняли — вийшла простора вітальня з модерновими меблями, килимами й усім, що мало належно репрезентувати престижну людину, котра заледве не вскочила у крісло директора наукового інституту. На заваді стали "новітні віяння": ще недавно безсловесний, колектив на зборах висловив протест проти такої кандидатури, й "вищестоящі" мусили його прийняти. "Цікаво, він хоч здатен переказати зміст тих статей і монографій, де значиться його прізвище? Бодай читав їх? Адже сам двох думок докупи стулити неспроможний..."

Дядьку, дядьку, кого ти зробив своїм спадкоємцем? Для кого розчинив двері в науку самим тільки своїм ім'ям, яке тепер вимовляють з такою пошаною?

І ти хороший, — подивився в очі своєму відображенню в дзеркалі Віктор. — Так боявся, аби не запідозрили тебе в корисливості, що навіть у цьому будинку перестав бувати. Тільки й того, що регулярно писав листи дядькові. А як жилося тут доброму й безпорадному чоловікові, подумав? Він же не з тих, хто скаржиться на близьких... Егоїст ти невдячний, ось що!"

Зараз він майже ненавидів себе. За надмірну м'якість, за те, що легко пасував перед нахабством, боявся видатися нескромним.

Під час вечері, яка проходила в повній тиші, Олександр дістав з кишені папір і, покашлюванням привернувши до себе увагу, прочитав: "Акт вартості будинку по вулиці..."

— Де заповіт? — урвав його Віктор.

Відкинувшись на стільці, Олександр зміряв його холодно-допитливим поглядом. Мабуть, так він дивився на студентів, які не квапились конспектувати його лекції чи мали зухвалість запитувати щось недоречне. Поглядом, що ніби промовляв: "Стривай, стривай, голубчику, ось я тебе запам'ятаю... Ти ще походиш за мною зі своїм матрикулом". Але Віктор давно вже поскладав усі свої іспити, навіть життєві, а тому ні з ким не боявся зіпсувати стосунки.

— То де ж заповіт? — повторив він.

— У нотаріуса, — знизав плечима Олександр. — Ти завтра з ним ознайомишся, коли вже так пече. Скажу зразу: для тебе виділено кімнату з верандою, але май на увазі, я не дозволю робити з дядькового будинку комуналку. Можливо, тут з часом буде відкрито музей.

— А ми в тебе дозволу не питатимемо, — ледь підвищив голос Віктор. — Музей — це у майбутньому, а поки що в моїй частині будинку — і в своїй також — оселиться наша сестра Ольга і спробуй лишень труїти їй життя! Ти ще мене не знаєш, голубе...

Очі в Олександра стали настороженими, й раптом Віктор подумав, що двоюрідний брат і справді його не знає, бо після розмови за сарайчиком вони майже не спілкувалися. Авжеж, не знає, а тому чекатиме від нього всіляких прикрих несподіванок, боятиметься його, як боїться всього, що не встиг прибрати до рук... Якийсь час вони мірялись поглядами, змагаючись у витримці, як у дитинстві, але тоді Віктора робила слабачком любов і безмежне довір'я до старшого брата, тепер же з позиції гіркої своєї байдужості він повторив:

— Тільки спробуй лишень! Вже я тобі нічого не забуду!

Знизавши плечима, Олександр пробуркотів:

— Побачимо... Сподіваюсь, ти оформиш зречення своєї частини спадку, коли вже вирішив. Хм... Щоб по закону все було. Але будинок ненадійний...

Відмахнувшись жестом від цих розмов, Віктор сказав:

— Ще... Покажеш мені, де лежать речі дядька Геннадія. Ті самі, що ти повикидав із кабінету. Отак дбаєш про музей! І це тобі зарахується.

...Речі дядька Геннадія були в коморі; вкрились порохом барвисте запинало на двері, коробки з колекціями метеликів, де скло було побите, а крильця комах поламані, поїдені цвіллю гербарії й геть побитий міллю інді* енський килимок. Непотрібні вже декорації чудового спектаклю, що так бентежив колись дитячі душі...

"Чиї душі? — вкотре спитав себе Віктор. — Хто ще, крім мене, бачив світ крізь запинало, що висіло на дверях дядька Геннадія? Ох, ця солодка омана дитинства..."

Його серце гучно забилося, перш ніж він усвідомив, що саме його так схвилювало: в кутку, на сточеній шашелем тумбочці, стояв слоїчок із рештками порошку брунатного кольору, з етикеткою, де латинкою було написано назву екзотичного гриба...

Останню партію якісних аналізів хіміки принесли вже в кінці робочого дня, й Віктор вирішив почекати, доки в коридорі стихнуть кроки колег, а ті, хто лишився, як і він, зачаяться за дверима кабінетів, прагнучи одного — щоб їх ніхто не турбував... У вестибюлі гавкнула й вибачливо скавульнула вівчарка Діна, проступаючи до служби з відчуття пошани до священнодійств, які творилися в цих стінах. Спокій...

Віктор узяв до рук поставець з пробірками й за звичкою роздивився їх у промінні призахідного сонця.

З кількох складних комплексних сполук, виділених з індіанського гриба, особливо його зацікавила одна: мала в собі високореактивну групу з трьох атомів, центром якої був рідкоземельний елемент. Хіміки низкою перетворень максимально "оголили" його, зробивши доступним для вивчення в електронному мікроскопі.

Намагаючись не квапитись, Віктор виготовив з цієї речовини препарати, що називалися "плівка від мильної бульки", або мовою коридорних дотепників — "дірка від бублика": на крихітний пухирець він наносив мікропіпеткою трохи рідини й швидко закладав її у канал зорового поля мікроскопа. Це все, що залежало від нього, — найпростішим способом "розтягти" молекули в один шар. Далі вже вмонтований у мікроскоп комп'ютер атом за атомом досліджуватиме препарат, занотовуючи на фотоплівці кожний його фрагмент.

Поклацування лічильника й спалахи цифр свідчили, що робота йде успішно. 12... 15... 21...

Віктор обібрав сухе листя з калачиків, що стояли на столику, — з дитинства любив контраст між теплою м'якістю їхньої зелені й вогненною прохолодою квітів, вкотре витер пил на письмовому столі. Можна було зварити кави й трохи посмакувати нею, але втримало відчуття вольового зв'язку з тим, що відбувалося під об'єктивом: здавалося, розслабишся на хвилину — і все піде намарне. Безглуздо, звичайно, але таким він був і потреби переінакшуватися не бачив.

32... 44... 51... Невже ця серія така коротка?

Віктор вирішив розгледіти те, що здобув, і почав одну по одній проектувати на маленький екран ще вологі мікрофотографії. Перших два десятки принесли вже звичне розчарування: групи атомів накладалися одна на одну й давали нечіткі відбитки. Що ж, не звикати: роботу доведеться повторити і вдруге, і втретє, й у двадцяте, доки не пересвідчишся, що чогось цікавого від неї годі й сподіватися. Але тридцять дев'ятий і сорок четвертий знімки змусили його радісно насторожитися, а на п'ятдесятому розмиті лінії злилися в чіткий візерунок.

Візерунок той тріпотів, немов метелик, що випадково залетів у розчинене вікно...

Стомлені очі потребували відпочинку: стуливши повіки, Віктор одразу злякався, що нічого не побачить, коли розплющиться. Та й через п'ять хвилин фрагмент індіанського запинала так само висів на стіні — тільки без барв... Це була мікрофотографія високореактивної групи з рідкоземельним елементом усередині.

...Ось і піднялася запона над загадковим світом, який Віктор невиразно передчував у дитинстві: вже з його порога приглядався до таємниці, що її так ревно заховала природа. Радикал комплексної сполуки, видобутої з індіанського гриба, заміщує якийсь компонент у довжелезній білковій молекулі, що входить до складу нервової клітини, й проектує конфігурацію своїх атомів на людську свідомість. Група ця нестійка, скоро розпадається, й екзотичні візерунки перестають переслідувати людину.

А коли спожити стійкіший трунок? Тоді він надовго вбудується в молекулярний склад людського організму і стане для нього необхідним. Тоді це наркоманія...

"Ех, Олександр, Олександр, ти ж раніше за мене міг зробити це відкриття. Коли б ти знав, від якого спадку відмовився..."

Свій тріумф на самоті Віктор спив з врочистим сумом та зосередженістю, як ритуальну чашу на поминках по тому, хто вже пішов з життя. По дядькові Геннадію.